

Det kongelige kunnskapsdepartement
Postboks 8119 Dep
0032 Oslo

Oslo 28.01.2008
Vår ref.: BeS/447
Deres ref.: 200706054-/BG

Høring – forslag til endringer i opplæringsloven

Innledende kommentarer

Human-Etisk Forbund viser til alvoret i at to internasjonale menneskerettighetsorganer har konkludert med at KRL-faget med sin begrensede fritaksadgang bryter grunnleggende menneskerettigheter staten har forpliktet seg til å etterleve.

”Fleire av forholda som er tekne opp i dommen, er ikkje endra sida 1997 og gjeld derfor framleis for faget slik det er i dag,” og ”Krl-faget må derfor endrast slik at det er i samsvar med menneskerettane,” slår departementet fast i høringsnotatet.

Human-Etisk Forbund er glade for denne erkjennelsen. Vi vil komme nærmere tilbake til hvorfor vi dessverre har vanskelig for å se erkjennelsen nedfelt i avklaringer og tiltak som er nødvendige for å bringe forholdene i orden. Helt summarisk ser vi ikke at faget endres reelt i retning av et pluralistisk og likeverdig fag om religion og livssyn, eller at man på den andre siden sikrer en reell fritaksadgang som ivaretar konvensjonskravene så lenge faget faktisk gir kristendommen en forrang kvalitativt, kvantitativt og metodisk.

Det er uansett bekymringsfullt at det for skoleåret 2007/-08 ikke er lagt inn noen sikring for å hindre fortsatte krenkelser. Som et minimum burde det ha vært gitt adgang til fullt fritak mens departement og regjering vurderte videre arbeid med faget og fritaksordningen.

Den europeiske menneskerettsdomstolen krever at staten tar domfellelsen på alvor, og staten må i neste omgang svare for seg i Europarådets Ministerkomité. Tilsvarende må staten følge opp overfor FN gjennom sin rapportering om menneskerettstilstanden. Begge steder vil også klagerne bli bedt om å kommentere statens tiltak. Det er viktig å merke seg at det er foreldrene som har definisjonsretten her og at det i dommen slås fast at staten ikke kan løpe fra sine forpliktelser ved å peke på retten til å danne private skoler om man opplever å bli overkjørt i den allmene skolen. Staten er i alle utdanningsfunksjoner den påtar seg, ansvarlig for å tilrettelegge for undervisning i tråd med konvensjonskravene.

Domstolen (EMD) har konkludert med at KRL-faget strider mot Den europeiske menneskerettskonvensjonens krav om at obligatorisk undervisning skal være objektiv, kritisk og pluralistisk. Videre er det slått fast at ordningen med delvis fritak, ikke sikrer at konvensjonskravene ivaretas.

Det er KRL-faget slik det var høsten 1997 som er vurdert av domstolen, men som regjeringen også erkjenner, rammer dommen i høy grad dagens fag og fritaksordning. Til tross for stor politisk interesse og gjentatte runder med politisk behandling, er verken faget eller fritaksordningen blitt grunnleggende endret i løpet av de ti årene som har gått siden KRL-faget ble innført.

EMDs kritikk av KRL-faget og fritaksordningen

Går man inn i dommen og ser hva som er vurdert å krenke konvensjonsbestemmelsen, vil man se at det er forhold som ikke er prinsipielt endret fram til i dag:

- Rammeverk rundt faget, innhold og metodikk er ikke grunnleggende endret. Det er fortsatt skolens kristne oppdragende formål som er det normative grunnlaget for undervisningen og det er kristendommen presentert ut fra sin egen selvforståelse (egenart) – med andre ord at det ikke stilles spørsmål ved sannhetsverdien – som utgjør hoveddelen av faget. Religionen skal presenteres levende og engasjert innenfra og forutsetter tilhørighet fra elevenes side som det normale. Identitetsstyrking er en sentral intensjon ved KRL og religiøse aktiviteter og opplæring i disse, er en viktig del av faget. Selv etter at man fikk kritikken fra FN, ble det understreket at all virksomhet i skolen skal ha formålsparagrafen som sitt utgangspunkt og det ble presisert at også de ”utfordrende arbeidsmetodene”, forstått som religionsutøvelse skulle være med.

EMD trekker særlig inn majoritetsreligionens tyngde, tradisjon og særstilling gjennom blant annet Grunnlovens § 2.2 og skolens kristne oppdragende formål. Dette i tillegg til de kvalitative og kvantitative forskjeller man finner i fagets mål, lærestoff, metodikk og intensjoner, gjør at staten noen gode intensjoner til tross, får stryk (fra dommens pkt. 90 – oppsummert i 95). Her har man ikke klart å balansere hensynet til minoritetene i forhold til majoriteten. Retten ser ikke hvordan det er mulig å oppfylle de mer pluralistiske og dialogiske målene med fagets utforming.

Det er riktig at en overvekt av stoff om kristendom ikke alene er i stand til å konstituere en krenkelse. Forutsatt at undervisningen og formålet for den for øvrig var i samsvar med konvensjonsbestemmelsene om at obligatorisk undervisning skal være objektiv, nøytral, kritisk og pluralistisk var ivaretatt og samtidig ivaretar kravet om å være ikke-diskriminerende, kan kristendommen ha en bredere plass. Men dommerne finner altså at så ikke er tilfelle – blant annet på grunn av skolens formålsparagraf, men også i lys av metode, mål, pedagogikk, stoff – vekting – vinkling.

- Fritaksregimet er det samme som i 1997. Dommen peker særlig på at sontringen fritak fra religiøs aktivitet og krav til kunnskap om samme, undergraver en reell rett til fritak. Etter FN-kritikken ble begrepet ”religiøse” foran ”aktiviteter” fjernet, men det er nøyaktig de samme religiøse aktivitetene det er snakk om. De er ikke fjernet fra faget, men er nettopp begrunnelsen for at man i et fag som pretenderer å være åpent, inkluderende og ikke trosopplærende, innser at man må ha en adgang til fritak.

Den delvise fritaksordningen er vurdert i forhold til om den er tilstrekkelig til å sikre foreldreretten, gitt fagets kristne prioritet. Domstolen konkluderer med at den delvise fritaksretten ikke ivaretar konvensjonskravene av flere grunner. Ikke minst avviser domstolen skillet mellom aktivitet og kunnskap og viser til at det gjør at fritaksretten ikke blir reell (pkt 99). Dommen slår fast at differensiering av arbeidsmåter ikke løser problemet, men snarere hindrer fritaksretten i å være reell (pkt.100). Videre finner domstolen at ordningen fordrer

urimelig mye mer av de aktuelle minoritetsforeldre når det gjelder innsikt i undervisningen og i forhold til å måtte blottlegge sensitive anliggender som livssyn. Alt dette fører til at ordningen i seg selv er upraktisk. Målsettingen om å holde elevene mest mulig samlet, trekker i samme retning, mot en konklusjon om at fritaksretten ikke er reell.

Retten bemerker at konvensjonen var utformet for å: *"guarantee not rights that are theoretical or illusory, but rights that are practical and effective."* (pkt 100 i dommen)

Domstolen finner heller ikke statens argumenter om at foreldrene bare kan trekke barna ut av den offentlige skole og danne egne private skoler holdbare. Staten har et selvstendig ansvar for å sikre pluralisme i skoler som er åpne for alle.

Behovet for avklaringer

Realiteten er at KRL-prosjektet ikke ivaretar og sikrer de mest grunnleggende menneskerettighetene i sitt forsøk på å forene to diametralt motstridende intensjoner. Det er ingen mulig vei videre uten å erkjenne det og ta det på alvor.

En varig og bærekraftig løsning krever først og fremst noen grunnleggende avklaringer.

På bakgrunn av sakens alvor, anmoder Human-Etisk Forbund på det sterkeste regjeringen om å bidra til å finne en løsning som står seg menneskerettslig over tid og uavhengig av skiftende politiske flertall.

Det er behov for å ta de grunnlagsdiskusjonene og avklaringene som aldri ble tatt i den politiske prosessen som førte fram til det skjøre kompromisset KRL-faget er. Beslutningstakerne må gjøre et reelt og forpliktende valg:

- Enten fortsatt kristen påvirkning i religionsopplæringen. En undervisning som rommer religiøs identitetsstyrking og oppdragelse, kan ikke være obligatorisk. Dette må innebære rett til fullt foreldrebestemt fritak og rett til alternativ ikke-konfesjonell undervisning. Med andre ord en situasjon som minner om ordningen før 1997.
- Eller reell felles undervisning. Et reelt fellesfag kan ikke ha en dominerende tradisjon som utgangspunkt, men må være barne- og/eller kunnskapssentrert, og kan ikke ivareta av kristendomsfaglige miljøer og teologiske fakulteter. Dette må innebære et klart brudd med skolens ansvar for å bidra til kristen oppdragelse og preging, og introdusere et helt nytt REL-fag eller tilsvarende. Religiøs oppdragelse og påvirkning må overlates til foreldrene og menigheter. Vi minner om at Den norske kirke pr i dag får 150 millioner årlig – med løfte om en opptrapping til 250 millioner for å ivareta dette.

I så måte var Human-Etisk Forbund optimistiske da regjeringen lanserte sitt høringsnotat i begynnelsen av desember. Særlig var vi glade for forslaget om å ta konvensjonens krav til obligatorisk undervisning inn i lovteksten. Det oppstod riktignok en viss forvirring da statsråden annonserte at det nå skulle bli slutt på forkynning i skolen.

Vi minner om at den menneskerettslige skranken her er om undervisningen er egnet til å påvirke til å komme til kristen tro, jmf. lagdommer Erik Møse (Ot.prp. nr. 38: 1996-97). Det er grensen som ikke kan overskrides i obligatorisk undervisning.

Kommentarer til den historiske gjennomgangen i høringsnotatet

Departementet har i sin historiske gjennomgang i høringsnotatet i ikke gjengitt den ene av de to helt sentrale intensjoner bak faget:

Faget bygger på premisset om at for å kunne møte og gå i dialog med andre, må man være trygg på "sitt eget."

Identitet først, og så i neste omgang dialog. Hele faget bygger på normen om identitet fortolket som flertallets norske majoritetskristendom som "vårt eget".

Human-Etisk Forbund, de øvrige minoritetsreligioner og livssyn (eller livssynsminoritetene) og menneskerettsmiljøet har hele veien hevdet at det var den gamle kristendomsfagtradisjonen og identitetsbygging på kristen grunn som ble gitt forrang. Fritaksregimet har for eksempel fra starten av og fortsatt bygget på at enkeltelever (primært fra minoritetene) skulle ha adgang til å kunne fritas fra majoritetens religiøse aktiviteter (men altså ikke fra å kjenne innholdet i dem.)

I stedet for likeverdig integrering, opplevde da også nær sagt samtlige minoriteter faget som en påtvungen assimilering på majoritetskristen grunn.

Dette er også helt sentrale ankepunkter mot KRL-konstruksjonen fra både FN og EMD; faget er primært et kristendomsfag, ikke et pluralistisk fellesfag:

*Thus, when seen together with the Christian object clause, the description of the contents and the aims of the KRL subject set out in section 2-4 of the Education Act 1998 and other texts forming part of the legislative framework suggest that not only quantitative but even qualitative differences applied to the teaching of Christianity as compared to that of other religions and philosophies. In view of these disparities, it is not clear how the further aim, set out in item (v): to **"promote understanding, respect and the ability to maintain dialogue between people with different perceptions of beliefs and convictions,"** could be properly attained. In the Court's view, the differences were such that they could hardly be sufficiently attenuated by the requirement in section 2-4 that the teaching follow a uniform pedagogical approach in respect of the different religions and philosophies (see paragraph 23 above.)*
(Sitert fra pkt 95 i dommen.)

Vi finner ikke grunnlag for beskrivelsen "omfattende revisjon" i den historiske gjennomgangen, all den tid den justering som har funnet sted, har skjedd innen samme rammeverk og uten å endre verken innhold i faget eller fritaksregimet prinsipielt. Tvert i mot vil vi mene at man ved innføringen av kompetansemål for faget, ytterligere har styrket krav til internalisering av trosopplærende stoff og dermed ytterligere fjernet muligheten til å holde en distanse til lærestoffet.

Departementet hevder i høringsnotatet at: *Dommen slår fast at dei overordna formåla med KRL-faget er i samsvar med prinsippa om pluralisme og objektivitet i EMK.*

Vi tillater oss å korrigere:

Dommen slår fast at den delen av dei overordna formåla med KRL-faget som handler om å fremme toleranse og pluralisme er i samsvar med prinsippa om pluralisme og objektivitet i EMK.

Domstolen i Strasbourg anerkjente som sagt statens ene gode intensjon bak KRL-faget – det at man ønsket å bidra til toleranse og pluralisme. Men Norge ble dømt nettopp fordi domstolen så at denne intensjonen ble overskygget av fagets andre mål. Målet om å utvikle toleranse, respekt og pluralisme kan ikke oppfylles med det rammeverk, øvrige mål, innhold og metodikk man har til rådighet. Hele rasjonale bak faget er ideen om at man først må bygge og styrke egen religiøs identitet før man begir seg inn i dialog og søken etter kunnskap om "det andre". Det var og er intensjonen om å bygge identitet forstått som å internalisere majoritetens religiøse tro og arv, som har forrang i fagkonstruksjonen.

Departementets forslag til oppfølging

I høringsnotatet erkjennes det at tiltakene man iverksatte etter kritikken fra FN ikke var tilstrekkelige og regjeringen innrømmer behov for mer grunnleggende endringer når det gjelder fagets innretning:

”Dommen i EMD kjem med ein breidare kritikk av føresegna i opplæringslova § 2-4 enn dei endringane som vart gjorde i 2005, og ikkje minst peiker EMD på dei totale rammene rundt faget. I heilskap peiker dommen på at det er uklårt på kva måte ein kan nå formålet om eit samlande skulefag for respekt, dialog og toleranse, slik rammene rundt det er. Dette peiker på at det er naudsynt med meir omfattande endringar.” s 5

Denne erkjennelsen korresponderer med EMDs oppsummering i pkt 95:

”Thus, when seen together with the Christian object clause, the description of the contents and the aims of the KRL subject set out in section 2-4 of the Education Act 1998 and other texts forming part of the legislative framework suggest that not only quantitative but even qualitative differences applied to the teaching of Christianity compared to that of other religions and philosophies. In view of these disparities, it is not clear how the further aim, set out in item (v): to promote understanding, respect and the ability to maintain dialogue between people with different perceptions of beliefs and convictions”, could be properly attained. In the Court’s view, the differences were such that they could hardly be sufficiently attenuated by the requirement in section 2-4 that the teaching follow a uniform pedagogical approach in respect of the different religions and philosophies (see paragraph 23 above).

Sammenholdt med konstateringen av at det er fagets samlede rammeverk og innhold og ikke bare en uheldig praktisering av det som konstituerer menneskerettsbruddet, peker dommen på behovet for en gjennomgripende endring for å bringe forholdene i orden.

”The Court’s finding of a violation will have effects extending beyond the confines of this particular case, since the violation found stems directly from the contested legal framework and not from its manner of implementation. Pkt 109

Problemet er at vi ikke ser at denne erkjennelsen følges opp på noen måte som reelt vil føre til at faren for konvensjonsbrudd forebygges i framtiden. Det foreliggende høringsnotat anviser ingen konkrete tiltak som vil bringe forholdene i orden. Vi er også gjort kjent med forslaget til ”endring” av læreplanen: å stryke de mest kristent ladede formuleringene i brødteksten om fagets formål, uten å endre den etterfølgende skjeve vektingen i konkret lærestoff, endrer ingen realiteter. Forslaget om å bytte ut ordet ”utforske” med ”beskrive” i ett av kompetanseformålene, endrer selvsagt heller ikke fagets gjennomgående kristne bias, og kan på ingen måte anses som et svar på kritikken fra EMD. Se igjen oppsummeringen i dommens punkt 95 sitert over.

Det er vanskelig å finne samsvar mellom departementets tilsynelatende erkjennelse av behovet for grunnleggende endringer, og de marginale språklige justeringene man legger opp til. Vi tar det forbehold at vi ikke har sett utfallet av den politiske behandlingen av forslag til nytt formål for skolen. Dette vil kunne være et viktig element, men ikke i seg selv nok til å rette på situasjonen. Det er ganske riktig som EMD påpeker, totaliteten i dette - fra lærebøker som også Høyesterett vedgikk var egnet til å påvirke i kristen retning – til fagets mål, innhold, metodikk med mer – skolens formål, fagtradisjon og lærerutdanningen som er problemet.

De tiltak man foreslår i lovteksten er så vidt vi har klart å oppsummere:

- formuleringen og innholdet i undervisninga føyes til i § 2-3a
- fagets navn endres

- videre legger man inn: Den som skal undervise i *religion, livssyn og etikk* skal presentere *ulike verdsreligionar og livssyn på ein objektiv, kritisk og pluralistisk måte* ut frå deira eigenart.

Vi kan dessverre ikke se hvordan disse endringene vil føre til en situasjon hvor menneskerettsbrudd forhindres. Ved å se lovtekst og læreplan i sammenheng ser vi fortsatt et kristendomsfag som ikke er egnet til å oppfylle intensjonen om å fremme dialog, toleranse og respekt. Når man heller ikke legger opp til radikalt å forbedre adgangen til fritak, er vi redd konvensjonskrenkelsene vil fortsette.

Fagets rammeverk

Departementet viser til at man fjernet den ekstra lojalitetsplikten for lærere i § 2-4 ved siste korsvei og: *Omgrepet "evangelisk-luthersk tru" vart endra til "evangelisk-luthersk kristendomsforståing" for å fjerne inntrykket av tru og for å sikre ei meir kvalitativt likeverdig handsaming av religionar og livssyn.*

I samme runde ble det presisert at all virksomhet i skolen skal ha som utgangspunkt og bidra til å realisere skolens kristne oppdragende formål. Og det ble understreket at alle arbeidsmåter og aktiviteter, også de som inneholdt trosutøvelse, fortsatt skal være med for å ivareta fordringen om å presentere religion ut fra sin egenart og selvforståelse. Med andre ord skjedde det ingen realitetsendring man nå kan bygge videre på.

Faget pretenderer på den ene side å være åpent og inkluderende, men er på den annen side fortsatt et kristent oppdragende fag. Det er dette dilemmaet departementet ikke rydder opp i med sitt forslag til ny § 2-4:

"Den som skal undervise i religion, livssyn og etikk, skal presentere ulike verdsreligionar og livssyn på ein objektiv, kritisk og pluralistisk måte ut frå deira eigenart. Dei same pedagogiske prinsippa skal leggjast til grunn for undervisninga i dei ulike emna."

Allerede i andre ledd av forslaget til ny lovtekst, er vi tilbake til fagets indre motsetning og uløste dilemma. Å undervise i religion ut fra religionenes egenart eller selvforståelse, umuliggjør en objektiv, kritisk og pluralistisk tilnærming. Her er det innenfra-, det teologiske og det deltakende perspektivet som tas for gitt. "Ut fra deres egenart" slår effektivt første ledd i hjel. Objektivitet, kritisk holdning og pluralisme ivaretar retten til å få balansert kunnskap mens man bevarer muligheten til å holde distanse, mens religionenes egenart nettopp er å presentere seg ukritisk og uten å stille spørsmål ved sannhetskravet og allmenngyldigheten av dogmer og læresetninger.

Helt summarisk vil konvensjonskravene i praksis kreve følgende som ikke lar seg forene med dagens KRL-fag:

Objektivt – kan ikke ha teologi, trosutøvelse, levendegjøring og innenfra-perspektiv som basis. En skole med formål å bidra til kristen oppdragelse eller på annen måte forrang til majoritetsreligionen, kan ikke påstås å være objektiv.

Kritisk – kan ikke som norm uforvarende og uten mulighet til distanse ta barna med på innsiden gjennom å forutsette deltakelse i opplevelsesdimensjonen ved religion, men må tvert i mot gi elevene redskaper og anledning til kritisk refleksjon om religionenes krav på sannhet, praksis og læresetninger.

Pluralistisk – kan ikke skjevfordele kvantitativt, kvalitativt og/eller metodisk slik dagens fag gjør, men må legge mangfold og ulikhet som selvstendige verdier til grunn for undervisningen.

Kjernen er at regjeringens forslag til et nytt første ledd ligger an til å innføre et RLE-fag som er prinsipielt annerledes enn dagens KRL-fag, mens annet ledd i samme paragraf opprettholder faget som et kristendomsfag. Det er nettopp denne konstruksjonen og forsøket på å forene uforenelige størrelser som er felt i EMD. I og med at man ikke legger opp til noen grunnleggende endring i læreplanen, er det fortsatt lagt opp til et fag i kristendomstradisjonen.

Vårt lands kommentator Erling Rimehaug ser det samme motsetningsforholdet i sin kommentar "Korstog eller kosmetikk?" og gjengir samme sted det lærerutdannere i kristendomsfagtradisjonen har utviklet av taktikk for å komme utenom konvensjonskravene:

Her tolker man simpelthen objektivt som subjektivt:

"En objektiv undervisning i religion vil kreve at elevene får lære teksten i bønner, lese hellige skrifter, lære sanger og salmevers, få et forhold til symbolene i gudstjenesten og andre religiøse ritualer."

Fra Human-Etisk Forbunds side vil et minimumskrav for et reelt RLE-fag være at man ikke har med det andre leddet: "ut frå deira egeinart" og at man eksplisitt legger til grunn en menneskerettslig tolkning av begrepene "objektivt", "kritisk" og "pluralistisk". Hvis ikke dette er politisk mulig å få gjennomslag for nå, må man sikre seg ved å tilrettelegge for tilstrekkelig organisert fritak og alternativ undervisning.

Fagets innhold, læreplan, læremidler - lærerutdanning

HEF er positive til at departementet erkjenner:

Men EMD finn etter ei samla vurdering at det er kvalitative skilnader i undervisninga i kristendom samanlikna med dei andre delane av faget, og meiner derfor at det er uklårt korleis formålet med faget: "å fremje forståing, respekt og dialog", kan verte nådd. På denne bakgrunnen konkluderer domstolen med dei samla kristendomselementa i faget er i strid med EMK.

I høringsnotatet heter det videre: *Endringane fører med seg behov for endringar i læreplanen for faget, slik at det er i samsvar med menneskerettane og at opplæringa er objektiv, kritisk og pluralistisk.*

Dette er vi enige i. Det er imidlertid ikke mulig å se at de omformuleringer departementet foreslår i fagets rammeverk vil føre til de nødvendige endringer eller i det hele tatt får noen konsekvenser når det gjelder dagens fag eller fritaksordning. Sett i lys av at Norge får kritikk for ikke å oppfylle fagets intensjon med tanke på dialog og pluralisme, er det oppsiktsvekkende at departementets eneste signal når det gjelder læreplanen, er at man av hensyn til historie og kulturarv fortsatt skal ha med mer stoff om kristendommen enn om andre religioner og livssyn. Og kompetansemålene for undervisningen skal være de samme.

Vi minner igjen om at EMD ikke ser hvordan man gjennom eksisterende rammeverk og innhold skal kunne realisere intensjonen om å fremme dialog, respekt og toleranse.

Om man vil ta dommen på alvor, må det være ambisjonen om å realisere denne målsetningen som må ligge til grunn for en læreplanrevisjon.

Både utvalg av stoff, vinkling, mål og tilnærming vil være viktig for å kunne endre faget fra et kristendomsfag til et likeverdig fag om religion, etikk og livssyn. I stedet for innenfra-perspektiv trengs formidlingsmåter som gjør det mulig å holde avstand og anvende kritisk tenkning i møte med lærestoffet.

Per Aadnanes, som bl.a. var med på å evaluere KRL-faget i 2000, konkluderer slik i hva som nå kreves: *"Det nye KRL-faget må være mer kunnskapsorientert, legge mindre vekt på innlevings- og opplevingssiden og være mer dialog- og sammenligningsorientert. Det er ikke uten videre mitt ideal for faget, men det er den dynamikken jeg ser i utviklingen så lenge vi kjører etter idealet om et fellesfag med minst mulig fritak."* (Intervju med Fri Tanke)

Et konkret forslag fra vår side, er å legge langt sterkere vekt på filosofi og idéhistorie som både metode og kunnskapstilfang. I den filosofiske tradisjon finner vi viktige bidrag til fremme av toleranse og pluralisme. For å være et ærlig og redelig, objektivt og pluralistisk fag, er det viktig å presentere andre kilder til refleksjon om eksistensielle spørsmål enn religionene alene. Her vil man også kunne finne hjelp til å utvikle kritisk tenkning. John Stuart Mill vil for eksempel ha viktige bidrag å komme med. Det er i det hele tatt på høy tid å trekke inn andre fagmiljøer enn de som så langt har forvaltet KRL-faget og utdanning/etterutdanning av lærere.

Etter å ha sett høringsutkastet til læreplanen, kan vi konstatere at det bare legges opp til minimale språklige justeringer innen gjeldende plan og rammeverk. Det blir ingen endring i fordelingen mellom kristendommen og de øvrige religioner og livssyn, eller i forholdet mellom stoff om religion og andre kilder til kunnskap om eksistensielle spørsmål.

Statssekretær Rugtvedts uttalelser i media om hvor lite man la opp til å endre fra politisk side, viser seg å holde stikk:

"Vi får det samme faget som før. Vi gjør ingen omfattende ting på læreplanen nå."

"Den endringen vi gjør i dag, vil ikke i seg selv kreve nye læremidler."

Holdt opp mot høringsnotatets tilsynelatende erkjennelse av at det er behov for mer grunnleggende endringer, er det grunn til bekymring over hvordan regjeringen selv ikke etter en fellende dom i EMD, tar situasjonen på alvor.

Om man fjerner kravet om at 55 % av fagstoffet skal være kristendom som formelt krav, men fortsatt legger opp til at kristendommen presentert ut fra egen selvforståelse og egenart skal dominere faget, er det vanskelig å få øye på noen realitetsendring. Det er fagets ulikebehandling av kristendommen og annet stoff både metodisk og mengdemessig som påtales som årsak til at den gode intensjonen om dialog, respekt og toleranse ikke nås. Da er det denne ulikevekten og ulikebehandlingen man må endre radikalt for å svare på kritikken.

At det er grunn til alvorlig bekymring, får vi dokumentert i pkt 3.5: økonomiske og administrative konsekvenser. Her konstateres det tørt: *Framlegget har i liten grad økonomiske konsekvenser.*

Dette innebærer i klartekst at man ikke legger opp til realitetsendringer. Tar man dommen i EMD på alvor, må man som et absolutt minimum kreve nye objektive lærebøker og læremidler, en helt annen metodisk tilnærming enn i dagens fag og tilsvarende nyorientering av lærerne for å fremme de menneskerettslig støtteverdige intensjonene ved faget. Videre måtte fritak tilrettelegges organisatorisk av skolene, med de tilleggsressurser det kreves, for å hindre framtidige krenkelser.

Vi ser det som et absolutt minimum at det utarbeides nye læremidler i tråd med kravet om at formidlingen skal være objektiv, kritisk og pluralistisk. Tilsvarende må andre fagmiljøer enn teologi og de tidligere kristendomsseksjonene ved høyskolene få et ansvar for å utvikle fagets innhold og metodikk i en retning som forsvaret betegnelsen objektiv, kritisk og pluralistisk i menneskerettslig forstand. Man kommer ikke fram til målet om et reelt og likeverdig fellesfag

ved å fortsette flikkingen på KRL-konstruksjonen og ganske særlig ikke hvis det fortsatt er de samme fagmiljøene som skal stå for lærerutdanning og utvikling av faget.

Utviklingen av en ny undervisning om etikk, filosofi, religion og livssyn blir bare troverdig dersom teologi og kristendomsfagtradisjonen nå erstattes med religionsvitere, historikere, idèhistorikere og filosofer.

Fagets navn

Forslaget om å endre fagets navn har vakt sterke protester fra kristen side. Etter vår mening er det liten grunn til bekymring fra den kanten når man går forslagene for øvrig etter i sømmene. Kristendomsfagtradisjonen videreføres i høy grad i faget uaktet navn. Fagets navn er ikke noe tema i dommen, så sann sett kan man spørre seg hvorfor departementet framhever dette som tiltak for å svare på kritikken fra EMD. Fra vår side ser vi det prisverdige i å ønske et fagnavn som signaliserer en større grad av likeverdighet, men slik vi ser det fortjener ikke faget noe nytt navn før det ligger en realitet bak navnebyttet.

Skolens formål

Saken må uansett ses i sammenheng med forslaget om å endre skolens formålsparagraf.

Vi minner om at skolens formål enn så lenge er å hjelpe til med å gi elevene en kristen og moralsk oppdragelse – altså et formål som går langt ut over objektiv, kritisk og pluralistisk formidling av kunnskaper.

Vi viser til vår høringsuttalelse, datert 1. november 2007, der vi understreker behovet for å finne et menneskerettslig foranket allment og inkluderende formål for skolen. Det beste ville være om Stortinget som svar på kritikken fra henholdsvis FN og EMD, vedtok en formålsformulering som forplikter skolen til å fremme pluralisme og mangfold og menneskerettsnormer for øvrig.

Fritaksretten

Vi siterer fra høringsnotatet der departementet vurderer fritaksretten:

3.3 Vurdering

Endringane som vart gjorde i fritaksreglane i 2005, kjem i hovudsak også i møte kritikken frå EMD. Foreldra skal ikkje lenger søkje om fritak, berre gje melding, og meldinga skal ikkje grunngjevast. Kravet om årleg informasjon om reglane for fritak er tekne inn i loven. Men dommen peiker på at det er ein føresetnad for å kunne melde fritak at foreldra har god nok kunnskap om innhaldet i opplæringa. Derfor er det naudsynt med god informasjon om innhald og arbeidsmåtar i opplæringa.

3.4 Framlegg

Departementet kjem derfor med framlegg om å presisere kravet om informasjon om innhaldet i opplæringa ved å føye til "og innhaldet i opplæringa" i det fjerde leddet i føresegna i opplæringslova § 2-3 a.

Vi oppfatter uten tvil gjennomgangen av fritaksordningen som høringsnotatets aller svakeste del. Departementet legger opp til å opprettholde nøyaktig det samme fritaksregimet som EMD finner at krenker barn og foreldres grunnleggende menneskerettigheter. Det gis fortsatt bare adgang til fritak fra å delta i religiøse aktiviteter, men ikke fra kunnskap om de samme aktivitetene. Når man i det hele tatt opererer med et presumptivt skille mellom aktivitet og kunnskap, må det innebære at man fortsatt forutsetter at det skal skje aktiviteter av religiøs karakter i skolen og i KRL-faget. Dermed er det ikke snakk om en "objektiv", "nøytral" og "pluralistisk" undervisning som ivaretar den distanse som er forutsetningen for å sikre at

undervisningen "ikke er egnet til å påvirke i retning av kristen tro." Igjen ser vi at det er "religionenes egenart" og identitetsbygging som gis forrang. Det hadde bare vært menneskerettslig akseptabelt om man samtidig innrømmet en reell og tilstrekkelig grad av foreldrebestemt fritak og tilbød alternativ ikke-konfesjonell undervisning.

Både FN og EMD har sett det paradoksale i at staten på den ene siden har hevdet at faget svarer til konvensjonskravene samtidig som man har et fritaksregime basert på at man i begrenset omfang kan få fritak fra deltakelse i religiøse aktiviteter som finner sted i den samme undervisningen.

Fleire av forholda som er tekne opp i dommen, er ikkje endra sida 1997 og gjeld derfor framleis for faget slik det er i dag. Dommen omtaler også deltaking i religiøse aktiviteter (bøn, salmesong, gudstenester og liknande) og uttrykkjer otte, spesielt for dei yngste elevane.

I et objektivt, kritisk og pluralistisk fag ville ikke disse aktivitetene ha forekommet, men i og med at man fortsatt holder på at religionen skal presenteres ut fra sin egenart og departementet heller ikke denne gang eksplisitt tar disse aktivitetene ut av fag og læreplan, står vi fortsatt i nøyaktig samme situasjon som Norge er dømt for.

Vi vil bestemt hevde at departementet tar feil når det hevdes at:

Endringane som vart gjort i fritaksreglane i 2005, kjem i hovudsak også i møte kritikken i dommen frå EMD.

Premisset om at man ryddet opp etter FN-kritikken holder ikke: Verken den gang eller nå legges det opp til å fjerne de trosopplærende og trosutøvende elementene fra faget eller reelt endre kristendommens forrang. Dermed er det ikke snakk om et objektivt fag som eliminerer behovet for fritak. Tvert imot slo man fast etter kritikken fra FN at ingen arbeidsmåter skulle nedtones, men at man skulle vise særlig aktsomhet ved bruk av det man kalte "utfordrende arbeidsmåter". Og i samme moment som man fjernet den ekstra forankringen av læreres lojalitet til skolens formål i § 2.4, understreket man at all virksomhet i skolen skal ha utgangspunkt i og bidra til å realisere skolens kristne oppdragende formål. Med andre ord fant det ikke sted noen realitetsendring i 2005 som man nå kan bygge videre på.

De "tiltak" man iverksatte etter FN-kritikken er helt utilstrekkelige i forhold til den alvorlige kritikken EMD kommer med. Om man skal melde eller søke om fritak er helt irrelevant så lenge loven hjemler at skolen kan overprøve foreldrenes melding og det uansett ikke er adgang til fritak fra noe stoffområde i faget. Og det i en situasjon hvor kristendomsdelen er dømt konvensjonsstridig. I den grad det overhodet kan snakkes om endringer etter 2005, berører de slett ikke EMDs hovedankepunkt: Det fiktive skillet mellom kunnskap og religiøse aktiviteter.

Situasjonen er faktisk et stykke på vei mer alvorlig etter innføringen av kompetansemål: Her fordres i stor grad internalisering og aktiv bruk av religiøst stoff for å kunne dokumentere måloppnåelse.

Departementet kommenterer ikke engang de viktigste innvendingene EMD hadde når det gjaldt ordningen med delvis fritak:

"However, in the Court's view, this distinction between activity and knowledge must not only have been complicated to operate in practice but also seems likely to have substantially diminished the effectiveness of the right to partial exemption as such." (Pkt 99)

Skillet mellom kunnskap og aktivitet er fiktivt og umuliggjør reelt fritak.

Nettopp det at en ikke kan kreve fritak fra ulike emner i læreplanen, men bare fra religiøse aktiviteter i tilknytning til dem, er kjernen i problemet. Om man så skal søke eller melde en slik form for fritak, blir en uinteressant problemstilling all den tid problemet er at skillet mellom kunnskap om og deltakelse i, hindrer et reelt fritak.

Departementet synes ikke å ha fanget opp realiteten i dommen her. Man nøyer seg med å holde fast på det fiktive skillet og gjentar bare det EMD har forkastet: *Ein kan ikkje krevje fritak frå kunnskap om dei ulike emna i læreplanen*. Det er ikke minst her krenkelsen skjer! Dette prinsippet er ikke endret etter kritikken fra FN, og det foreslås fortsatt ikke endret.

Da faget ble evaluert, forstod ikke de fleste lærere som ble spurt spørsmålet om hvordan de la til rette for at noen skulle tilegne seg stoffet "fra innsiden" mens andre skulle kunne arbeide med stoffet basert på et utenfra-perspektiv. Differensiering i forhold til hva som er kunnskap og hva som er utøvelse av religion, har snarere vist seg som et teoretisk skille enn noe annet. Det ser vi også i at de metodiske veiledningene som er utarbeidet kommer sørgelig til kort her. I tillegg dukker et av kjerneproblemene opp igjen: Det skolen hevder er kunnskap, oppfattes av foreldrene som trosopplæring og -utøvelse.

Fritak ut fra denne tenkningen, fungerer ikke og kan ikke fungere, slår dommen fast og det må staten ta på alvor. Den type fritaksregime KRL-faget har, må forkastes. Det er vanskelig å tenke seg at overvåkingsorganene vil akseptere at staten ikke foretar substansielle endringer her for å forhindre nye krenkelser.

Tilsvarende synes ikke regjeringen å ha fanget opp at EMD slår fast at differensiering i arbeidsmåter snarere undergraver en reell rett til fritak enn bøter på problemet:

In certain instances, notably with regard to activities of a religious character, the scope of a partial exemption might even be substantially reduced by differentiated teaching. This could hardly be considered consonant with the parent's right to respect for their convictions for the purposes of Article 2 of Protocol No 1, as interpreted in the light of Articles 8 and 9 of the Convention. In this respect, it must be remembered that the Convention is designed to "guarantee not rights that are theoretical or illusory but rights that are practical and efficient." (Pkt 100)

At departementet nå foreslår å føye til "og om innhaldet i opplæringa" i paragrafen som omhandler skolens plikt til å gi årlig informasjon til hjemmene, vil ikke på noen måte løse problemene og hindre menneskerettsbrudd. Evalueringene har allerede dokumentert at dette er et problem som ikke kan løses med ytterligere informasjon: Problemet er at det skolen hevder er kunnskap, opplever foreldre og barn som religiøse aktiviteter og opplæring egnet til å påvirke barna i kristen retning.

Igjen henger mye på de grunnleggende avklaringene som så langt mangler:

Et absolutt minimumskrav, må være å fjerne all trosutøvelse fra faget om man ønsker et reelt og likeverdig felles fag. Om det ikke er politisk mulig, må alternativet være å innføre en klar organisatorisk tilrettelegging av fritak som er oversiktlig og forutsigbar om man på nytt våger seg på å balansere kristent hegemoni og minoritetsrettigheter innen samme ramme. Kanskje er en form for todeling av undervisningen en mellomstasjon vi må innom? En uketime felles – en time delt der barn fra hjem som ønsker det får kristen fordypning mens de andre elevene arbeider mer komparativt eller får fordypning i filosofi eller annet religionsnøytralt stoff.

Avsluttende merknader

Vi vet at KRL-faget er et politisk kompromiss mellom et fortsatt kristent hegemoni i skolen og et ønske om noe annet, et åpent og inkluderende religions- og livssynsfag.

Etter ti år og med to fellende avgjørelser mot Norge fra internasjonale menneskerettighetsorganer, er det på tide å rydde opp gjennom å gjøre et ærlig og forpliktende valg.

Kunnskapsminister Øystein Djupedal sa etter dommen at han ville utvikle KRL-faget til å bli et RL-fag uten behov for fritak. Spørsmålet er om dette er politisk mulig all den tid så mange ønsker kristen påvirkning i skolen og så lenge den kristendomsfaglige tradisjonen er nær sagt enerådende. I så fall er fortsatt ikke tiden inne for noe reelt fellesfag, og vi må ta et skritt tilbake og få en ordning i tråd med situasjonen før 1997: Et kristendomsfag med rett til fullt fritak og rett til alternativ konfesjonsfri undervisning i tråd med konvensjonskravene.

Det eneste mulige kompromiss mellom disse to fagtradisjonene, er en klar todeling av faget hvor det vil være en reell rett til fullt fritak fra fordypning i kristendomsdelen.

Vi minner om at det politiske handlingsrommet er begrenset etter kritikken fra FN og fellende dom i Den europeiske menneskerettsdomstolen. Hvordan staten tilrettelegger sin undervisning i religion og livssyn, handler ikke lenger bare om hva som er politisk ønsket og mulig gitt den sammensetning man pr i dag har i Stortinget. De foreldrene som gikk til søksmål mot staten har fått medhold i sine klager og saken er dermed løftet opp til å handle om hvordan staten Norge ivaretar sine minoriteter og sine menneskerettslige forpliktelser. Historien fra 1997, via alvorlig kritikk fra FN-komiteen for overvåking av menneskerettigheter og til fellende dom i EMD, burde ha lært oss at enkeltmennesker og livssynsminoriteters grunnleggende menneskerettigheter på tros- og livssynsområdet ikke kan kompromisseres bort av et politisk og religiøst flertall, uavhengig av motiv.

For Human-Etisk Forbund:

Kristin Mile
generalsekretær

Bente Sandvig
fagsjef

Vedlegg:

- Human-Etisk forbunds hørings svar til regjeringens forslag til tiltak etter FN-komiteen for overvåking av menneskerettighetenes avgjørelse – datert 10.03.05
- Human-Etisk Forbunds høringsuttalelse om Bostadutvalgets forslag – datert 1.11.07